ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 103, Nisan 2020, s. 128-141

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.42710>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
24.02.2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.04.2020

Doç. Dr. Fahrettin GEÇEN
İnönü Üniversitesi, Resim Bölümü
fahrettin.gecen@inonu.edu.tr

Arif Esen BAYKURT
a.e.baykurt@gmail.com

LİRİK SOYUT SANATININ ORTAYA ÇIKIŞI VE 1950 SONRASI TÜRK LİRİK SANATININ GELİŞİMİ

Öz

Lirik Soyut sanat II. Dünya savaşı sonrası Avrupa (Fransa)'da ortaya çıkmış, Türkiye'de ise figüratif, manzara ve geometrik soyutun dışında 1950'lerden sonra görülmüştür. Araştırmanın amacı Avrupa, Amerika lirik soyut sanatı ile 1950 sonrası Türkiye'de ortaya çıkan Lirik sanatı ve sanatçıları arasındaki fark ve benzerlikleri ortaya çıkartmaktır. Araştırmanın önemi ise Lirik sanatının Avrupa ve Amerika'daki durumu ile Türkiye'deki yerinin ortaya çıkarılmasıyla sanattaki yerini (konumu) belirlemektir. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yapılmış olup literatür taraması yapılarak makale, tez, İnternet kaynakları, Lirik sanata ait Amerika ve Avrupa'daki Dokümanter DVD'lere bakılarak araştırma yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Avrupa ve Amerika Lirik sanatçıları ve 1950 sonrası Türk Lirik sanatçıları oluşturmaktadır. Araştırmanın sonucunda ise Amerika'daki soyut ekspresyonizmle rekabet halinde olan Lirik (informel) George Mathieu'ya göre; bir çalışmanın hiçbir referansa dayanmaması bize doğadanda referans almamayı salık verirken Adnan Turani'ye göre ise çalışma soyutlamadan sonra da Lirik soyuta geçebildiği gibi non-figüratifte çalışılabiliniyordu.

Anahtar kelimeler: Soyut Sanat, İnfomel Sanat, Ekspresyonizm, İnfomel Soyut, Lirik Figüratif Soyut

EMERGENCE OF LYRIC ABSTRACT ART AND DEVELOPMENT OF TURKISH LYRIC ART AFTER 1950

Abstract

Lyrical Abstract Art appeared in post-World War II in Europe (France), while in Turkey it was seen after the 1950s, apart from figurative, landscape and geometric abstraction. The aim of the research is to uncover the differences and similarities between European and American Lyric abstract art and the Lyric art and artists that emerged in Turkey after 1950. The importance of the research is to determine the place of Lyric art in art by revealing its status in Europe and America and its place in Turkish Art. This research was done by qualitative research method and the literature was searched and the research was done by looking at articles, dissertations, internet sources, documentary DVDs of Lyric art in America and Europe. European and American Lyric artists and post-1950 Turkish Lyric artists constitute the universe of the research. According to George Mathieu, the fact that a work is not based on any references advises us not to reference it in nature. The lyric (informel) is in competition with Abstract Expressionism in America.; according to Adnan Turani, the work can be worked in a non-figurative manner as well as it can be transferred to lyrical abstraction after abstraction.

Keywords: Abstract art, Informel Art, Expressionism, Informel abstract, lyrical figurative abstract

Giriş

Lirik Soyut'un tanımı birçok uzman tarafından farklı ifadelerle yorumlanmıştır. Liriğin tanımını veren ressamlardan Bernard Dorival '20.Yüzyıl Ressamları' adlı kitabında bu terimi, film yönetmeni Robert Lapoujade ve ressam Bernard Duiour'in deyiimiyle "Anlatımcı-Soyutlama" olarak ele almışlardır. Ayrıca Anlatımcı-Soyutlama'yı doğal nesneleri çağrıştıran resimleri ile Paul Kallos ve Rezvani, biçimci kurguyu ön plana alan kendi eserlerinde kullanmışlardır. Gazeteci Pierre Cabanne ile sanat eleştirmeni Pierre Reustany (1969: 20. Yüzyılda Avant-Garde) isimli yazmış oldukları kitapta Lirik tanımını tamamıyla Wols, Harung, Mathieu ve Jean-Michel Atlan'ın Fautrier (1913-60) öncüsü oldukları Anlatımcı-Soyutlama ile eşanlamda kullandılar. Her iki yazar da 1950'lerin ortasında ABD'de Pierre Tal Coat'nın kabullendiği anlatımı, Lirik-Soyutlama olarak benimsediler. Bazı uzmanlar Lirik-Soyutlama'yı rengi ön planda tutup değerli hale getirip belirginleştirmesiyle açıklamışlardır (Eczacıbaşı, 1997:1119).

Lirik Soyut (Lyrical Abstraction)'u bir başka yorumlamada açıklarsak; Özellikle 1950 yıllarında gelişen ve soyut resimde şiddet içermeyen, ifadeci olan bir biçim olarak tanımlanmıştır. Bu terim 1947'de "Soyutlama Lirik" ten bahseden Fransız ressam Georges Mathieu tarafından tanımlandığı düşünülmektedir. Bu sanata olan eğilimin temelleri aynı yıl Pariste du Luxembourg Galerisinde 'L'Imaginaire' - hayal adlı sergide atıldı. Serginin eleştirmeni ve ortak organizatörü, José-Jean March, lirik sanatının bütün esaretten ve uydurma sorunlara karşı özgürlük kazandığını yazdı. March burda büyük ihtimalle teorisinin gerekliliği ve gerçekliğine yapılan politik baskılardan kurtuluşu kastetmektedir. Avrupalı sanat eleştirmeleri- bu kelimeyi "Sanat informel" veya "Taşizm" ile aynı manada kullanırlar. Amerikalılar ise bazen Lirik soyutu, Soyut

Ekspresyonizm'in güçsüz bir versiyonu olarak algırlar. Bazı yazarlara göre ise bu terim, bol ve görkemli bir renk kullanımı anlamı olarak atfedilmiştir (Smith, J., ve I. Chilvers, 2009: 855).

1. **Araştırmanın amacı:** Avrupa ve Amerika lirik soyut sanatı ile 1950 sonrası Türkiye'de ortaya çıkan Lirik sanatı ve sanatçıları arasındaki fark ve benzerlikleri ortaya çıkartmaktır.
2. **Araştırmanın önemi:** Lirik sanatının Avrupa ve Amerika'da ki durumu ile Türkiye'deki yerinin ortaya çıkarılmasıyla sanattaki yerini (konumu) belirlemektir.
3. **KAVRAMSAL ÇERÇEVE**

II. Dünya Savaşı'ndan sonra en önemli Avrupa modern sanat akımlarından biri olan Lirik soyutlama, Amerikan Soyut Dışavurumculuğu'nun karşılığı olan bir Fransız üslubu konumundaydı. Bu üslupta eserlerdeki kompozisyonlar, romantik, duygusal ve gevşek bir hareketle boyanmıştır. Fakat bazen Lirizmle sadece lekeler veya darbeler içeren resimler anlamına gelen Taşizm (Tachisme-lekecilik) de kastedilmiştir. Lirik Soyutlama, bir okul üslubu veya hareket değil Art Informel bir eğilimdi. Bu bağlamda Lirizm'den, doğal dünyadan alınan içerikle dengeli, zarif, bazen canlandırılmış, bazen yatıştırıcı bir soyut sanat tarzı anlaşılmalıdır. Lirik Soyut'un görkemli renklerle dikkat çeken, ahenkli, fırça darbelerindeki güzelliği, COBRA veya Neo-Expressionistlerindeki gibi Art Informel olan diğer gruplar tarafından üretilen sert, titiz ve hoş olmayan görüntüler tezat oluşturabilir (<http://www.visual-arts-cork.com>).

İkinci Dünya savaşı sonrası Pariste başlayan Lirik Soyut sanat sonucu elde edilen sanat eserleri, 1944 ten sonra Paris şehrinin işgali sonrası tahrip edilmiştir. Lirik Soyut sanat, Parisin kurtarılmasından sonra birçok sanatçının katılımıyla gerçekleştirilen sergilerle tekrar canlanmaya başlamıştır. Ayrıca bu hareket 1947 yılında sanat eleştirmeni Jean J. Marchand ve ressam Georges Mathieu tarafından isimlendirilmiştir. (<https://www.wikizero.org>).

“ Fransız sanatçı ve sanat teorisyeni Georges Mathieu (1921-2012), lirik soyutlamanın babalarından biriydi ve ona göre Lirik soyutlamada:

- 1 Hızlı uygulama öncelik gerektirir. Buda sanatçının bilincinin sanatsal üretilmeye karışmasını önlemek için hızın baskın olmasını sağlar.
- 2 Daha önceden mevcut (çalışılmış eskiz) şekiller olmayıp: çalışma hiç bir referansa dayanmamalıdır.
- 3 Sanatçının önceden tasarlanmış bir hamlesi olmayıp resim bilişsel bir süreç değildir.
- 4 Sanatçının kendinden geçmiş hali; Sanatçının izolasyonu ve yoğunlaşması serbestliğine yardımcı olur” (<https://www.xamou-art.com>).

Resim 1: Georges Mathieu, “The Battle of Hastings (Acımasızlık savaşı)”, 5 m x 2 m , TÜYB, 1956

(<https://georges-mathieu.fr/en/category/exhibitions-en/>)

Georges Mathieu'nun "The Battle of Hastings (Acımasızlık savaşı)" isimli serine bakıldığında tamamen soyutlamaya gidildiği ve doğadan yola çıkılarak doğayı belirginleştiren bir üslubun olmadığı görülmektedir.

Soyut Lirizmin bizdeki tanımı N. Berk ve Adnan Turani'ye göre "Lirizm sanatçının iç dünyasının yazısal boya tuşlarıyla ifadesidir. Bu nedenle bu anlayışta, sanatçı çevresinin görüntülerini değil, onun iç savaşını dile getirmektedir. Bu savaşın nerede bittiği, bizzat savaş yürüten durumundaki sanatçı tarafından bile bilinmemektedir. İşte bu duyguların yürüttüğü lirik çalışma yer yer doğasal bir biçimi de anımsatabilmektedir. Genellikle lirik soyutlamada doğasal bir motiften hareket edildiği görülmektedir" (Berk ve Turani, 1981: 179). Şu halde Lirik soyut'un babası konumundaki George Mathieu'ya göre bir çalışmanın hiçbir referansa dayanmaması bize doğadanda referans almamayı salık verir. Oysa N. Berk ve Adnan Turani'ye göre bu mümkündür.

Bu tanımı yine N. Berk ve Adnan Turani den alıntılanarak biraz daha açarsak:Lirik soyutlam., heyecanlı, ve coşkuyla lu sanatçının yarattığı boyasal dokuyla form almaktadır.. Sanatçının serbest boyasal anlatımıyla, figür, nesne ve doğa görünümüleri, tanınamayan soyut formlara dönüşerek, optik görüntülerin sunduğu form ve düzen içinde yitirilmektedir. Dolayısıyla Lirik konu çizgi ve lekesel dokularıyla gerçek biçimlerini gösteremeyerek yüzeyde bir biçim soyutlaması ortaya çıkmaktadır. Böylece, lirik soyutlamada genelde figür ve nesnelerin uzamdaki görüntüleri bütünüyle yüzeyden atılmaktadır. Bununla birlikte, Lirik soyutlama üslubunu uygulayan ressam, çoğu zaman non-figüratif görünüme ulaşırlar. Bu sebeple, non-figüratif ve lirik soyut çalışmalar birbirine karıştırılabilmektedir. Bazan, lirik resimlerde, manzara, figür ya da nesne unsurlarında kimi anımsamalar yüzeye atfedilebilmektedir. Lirik soyutlamada doğa biçimleri, nesne, figür veya manzara bir dereceye kadar bağlı kalınarak soyutlamaya uğradıklarından resimlere verilen adlarda doğayı çağrıştıran isimler olabilir (Berk, N., ve A. Turani, 1981: 225). Hâlbuki Avrupa Lirik sanatında George Mathieu doğasal motiften uzak durmak için hızlı çalışıp zihni yapılan çalışmaya müdahaleden uzaklaştırmaya çalışıyordu. Ayrıca amaç, Lirik çalışan sanatçının herhangi bir referansı kullanmamasıydı.

Soyut sanat üzerine incelemeler yapan Adnan Turani, Türk soyut sanatını şu şekilde özetlemiştir: a) Geometrik soyut sanat eğilimi b) Geometrik Non-figüratifçiler) c) Lirik soyut sanat eğilimi d) Lirik Non-figüratifçiler (Tunç, 2013: 21) Buna rağmen batıdaki Lirik Sanat'ta Lirik soyut ve Lirik Non-figüratif gibi bir ayrışma rastlanmamaktadır.

Lirik soyut sanatta Fransız motifsiz lekeciligi ile Amerikan motifsiz, rastlantısal lekeciligi de yine bu konseptde sınıflanır. Türk lirik non-figüratif çalışan ressamların bu iki anlayış içinde olduğu izlenir. 1953 dönemi İstanbul ve Ankara'da uygulanan non-figüratif eserler, geometrik üslupta olup soyut yaklaşımda uygulanmıştı. Yurt dışında non-figüratif çalışan sanatçılarımız ise, Batı sanatı gelişimine lirik soyutlama yoluyla ulaştılar. Yani doğal, zorlamasız ve rengin oluşturduğu dokuyla bağlantılıydı bu yapılanma. Bu nedenle soyutlamadan soyuta doğru oluşan bu sıçrama doğal karşılanmaktadır. Willy Beumeister Stuttgart Akademisinde 1955 yıllarında 'Sakin kendinizi zorlamayın. Bırakınız çalışmanız organik olarak gelişsin. Yoksa kendinize olan inancınızı yitirirsiniz ve devamlı olarak dışardan etkilenerek kendinizi bulmanızı zorlaştırırsınız.' diyerek moda haline gelen ve Türk soyutunda rastlanan etkilenmeleri de geçersiz kılıyordu. Baumeister'in, doğal ve organik gelişimi savunması sağlam temelleri olan gerekçelere dayanıyordu (Berk, N., ve A. Turani, 1981: 213). Yine burada Berk ve Turani Fransız lirik soyutu ile

Amerikan soyut ekspresyonizm'ini aynı anlayış içinde sınıflandırır ya da aynı kategoriye koyar. Ayrıca buradan yola çıkarak Türk Lirik non-figuratif soyutunda expresif (motifsiz) ve İnformel (motifsel) lirik soyutun izlerine rastlamak mümkündür denebilir.

Lirik soyutlama anlayışı, Kübist ve Sürrealist hareketler dâhil geometrik soyutlamaya da karşı durmuştu. Lirik soyutlama, bir anlamda, soyutlamanın öncülerinden Wassily Kandinsky'nin öğütlerini ilk uygulayanlardandı. Ayrıca sanatçılar açısından lirik soyutlama kişisel ifadeyi yüze aktarıma fırsat tanıyordu. **Hata! Köprü başvurusu geçerli değil.**

Resim 2: Zao Wou-Ki, “10.12.60”, 162 cm, TÜYB, 1960

(<https://www.desarthe.com/artist/zao-wou-ki.html>)

Lirik soyut sanatın en göze çarpan ressamlarından bazıları Georges Mathieu, Wols, Zao Wou-Ki, Bissiere, Hans Hartung, Jean- Michel Atlan, Pierre Soulages, Sege Poliakov, Kumi Sugay, Vieira da Silva'dır (Ragon, 2009). “II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, yaşlı ve genç birçok sanatçı çalıştıkları ve sergiledikleri Paris'e geri döndüler: Nicolas de Staël, Serge Poliakoff, André Lansky ve Rusya'dan Zaks; Almanya'dan Hans Hartung ve Wols; Macaristan'dan Árpád Szenes, Endre Rozsda ve Simon Hantaı; Romanya'dan Alexandre Istrati; Kanada'dan Jean-Paul Riopelle; Portekiz'den Vieira da Silva; İsviçre'den Gérard Ernest Schneider; İspanya'dan Feito; Hollanda'dan Bram van Velde; Çin'den Zao Wou-Ki; Japonya'dan Sugai; Amerika Birleşik Devletleri'nden Sam Francis, John Franklin Koenig, Jack Youngerman ve Paul Jenkins bunlardan başlıcalarıdır denebilir.” (<https://www.wikizero.org>). “Türk resim sanatında ise Zeki Faik İzer, Selim Turan ve Turan Erol gibi bazı sanatçıların yapıtları da zaman zaman Lirik Soyutlama içinde değerlendirilir” (Eczacıbaşı, 1997: 1119).

3.1 1950'ler ve Sonraları Türk Lirik Sanatı:

Sezer Tansuğ'a göre 1950'lerdeki Paris; “XX. Yüzyıl başından başlayarak, II. Dünya savaşı sonlarına kadar dünyanın önemli sanat merkezi olma özelliğine sahipti. Almanya'nın Münih kenti, Paris'in hemen arkasından takip eden diğer sanat merkeziydi. Türk sanatçılar ise gerek resmi gerekse özel imkânlarıyla Paris'e gitmiş ve bu akımlara katılarak büyük çabalar harcamışlardı” (Tansuğ, 2012: 253).

Bununla birlikte devlet tarafından Paris'e giden ressamların, oradaki yaşantının sunduğu sanatsal etkinliklerin ve özgürlüğün çekiciliğine kapılmaları ve orada kalmak için harcadıkları gayrette farklı bir problem oluşturmaktaydı. Fakat bazı istisnalar haricinde Türk ressamlarının dikkate alınmamaları da diğer bir hakikattir. Yurt dışındaki sanatçılar 1977'de İstanbul'da açılan

bir sergide bir araya gelmiş ve İstanbulluların bu sergiyi görmeleri sağlanmıştı (Tansuğ, 2012: 253).

Türk demokrasisi 50’li yıllarda, Batı sanatındaki yenilikleri takip eden yeni bir düşünce biçimi ve değişik eğilimler getirmiştir. Bu dönemde Türk resim ve heykel sanatında soyut sanat akımları büyük bir hızla kabul görmüştür. Gerçekte batı modern sanatındaki deformasyon Türk sanatında da daha önceleri uygulanmaktaydı. Ama sanatçılarımızın kişisel meyillerine göre yaptıkları araştırmaları 1950 sonralarına rastlar. Öyleki 1940’lardaki toplumsal konulu çalışmalar yerini 1950’lerde soyut sanata bırakarak sanatçıları ise soyut resmin savunucular arasına karışmışlardır (Tansuğ, 2012: 245-246).

1952’lere kadar süregelen soyut çalışmaların artan ilgiyle Batı sanatına paralel olarak geliştiğide bu bağlamda bir gerçektir. Öyleki 1959 sonraları Devlet sergilerinde bile soyut tarzı eserler destek görerek büyük önem kazanmıştır. Bu değerlendirmeleri yaparken İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi’nin ilklerinden olan ve aynı zamanda lirik soyut çalışan Sabri Berkel ve Zeki Faik İzer ile karşılaşırız (Tunç, 2013: 21) .

Resim 3: Zeki Faik İzer, “Soyut Kompozisyon”, 25 cm x 30 cm, Karton Üzerine Karışık Teknik, 1963

(<http://ed.ogren-sen.com/sanat/762/index.html?page=2>)

Zeki Faik İzer’in, “Soyut Kompozisyon” isimli eserine bakıldığında figür imgelerinden yola çıkarak soyutlamaya gittiği görülmektedir.

“1959 ve 1960’larda Sabri Berkel, Halil Dikmen, Şemsi Arel, Ferruh Başağa, Nuri İyem, Cemal Bingöl, Adnan Turani, Cemil Eren , Lirik soyut çalışan Adnan Çoker, Lütfi Günay, Zeki Faik İzer ve Ercüment Kalmık soyuttaki çeşitli anlayışları temsil etmişlerdir. Soyut anlayış 1960’larda büyük bir etkinlik ve yayılma gücü göstermiştir” (Tunç, 2013: 21).

Soyut sanata Türk sanatçılarının duyduğu bu ilgi Türk sanatında yeni bir yön çiziyordu. Bu bağlamda önemli konulardan ilki bu yeni bakış tarzını Türk halkına kabul ettirmektir. 1953’te Adnan Çoker ve Lütfü Günay, birlikte ilk soyut sergilerden olan “sergi öncesi” adlı sergiyi düzenlediler. Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde açılan bu sergi aynı zamanda resmin kavramsal fikir ile alakalı bir mevzu olduğuna odaklanan yazılı belgeleride kapsıyordu. Lütfü Günay ve Adnan Çoker ertesi yıl tekrar “Helikon Galerisi” (Ankara) da ikinci Abstract (soyut) sergilerini düzenlediler. Bunun hemen ardından Cemal Bingöl diğer bir soyut non-figüratif eserlerinin oluşturduğu sergisini açtı (Tansuğ, 2012: 245-246).

Türk Lirik Soyut 'unun 1960'den sonraki mühim mümessillerinden biride Abidin Elderoğlu'dur. 1950-1960 yıllarında yapılan eserleri figür ve doğa soyutlamalarında düz yüzeylerde eğri çizgilere sahipti. Çizgileri içsel güdülerıyla kalın formlarda yüzeye aktarılmıştır (Tunç, 2013: 23).

Ayrıca Abidin Elderoğlu (1901-1974) gibi oldukça yaşlı ressamın Türk kaligrafisini yeniden canlandıran çalışmaları da önemlidir. Elderoğlu'nun eserlerinde eskilerin kaligrafiğini anımsatan formları hareketli ritimle orijinal Elderoğlu motiflerini oluştururlar (Tansuğ, 2012: 281).

Resim 4: Abidin Elderoğlu, "Dinamik Kompozisyon", 116x81 cm, TüYB, 1970

(<https://www.artamonline.com/290-muzayede-cagdas-sanat-eserleri/11001-abidin-elderoglu-1901-1974-dinamik-kompozisyon>)

Resim 5. Abidin Elderoğlu, "Al Kompozisyon", 89x120 cm, TüYB, 1972

(Alkan ve Kahraman, 2017: 386; <http://ed.ogren-sen.com/sanat/762/index.html?page=4>)

Abidin Elderoğlu'nun "Al Kompozisyon" ve "Dinamik Kompozisyon" isimli iki eserinde kaligrafik bir yaklaşımla oluşturulduğu görülmektedir.

Lirik çalışmalarıyla Abidin Elderoğlu, Şemsi Arel ve Sabri Berkel gibi sanatçılar kaligrafik resimlemeyi içeren soyutlamalara yönelmiş ve 1955-60 yıllarında geometrik soyuta geçerek çizgisel tasarımları renklerle resimlendirmişti. 1965'ten sonra ise bu tasarımlar yerine lirik çalışmalara yönelmişti. Çalışmalarındaki boyaların işlenişinde aydınlığı yakalayan renkçiliği görmekte mümkündür (Berk, N., ve A. Turani, 1981: 209-210)

Orta yaşlı sanatçılardan oluşan D grubunun akademi (atölye hocaları) ve Müstakil Ressam ve Heykeltraşlar Grubunda sergilere katılanların bazılarının soyut sanatta yoğunlaşmaları, genç kuşaklara rağmen verdikleri çabayı vurgular. Bu sanatçılardan Bedri R. Eyüpoğlu, Hamit Görele, Refik Ekipman, Halil Dikmen, Sabri Berkel, Halil Dikmen, Nurullah Berk, Ercüment Kalmık, Zeki Faik İzer'den bilhassa söz edilir. Zeki Faik İzer'in öğretici ve eğiticiiliğiyle dikkat çeken soyut non-figüratif çalışmaları, Türk resim sanatı için önemli eserlerdir. Ayrıca soyut sanattaki yeniliklere tabi olan Sabri Berkel ve heykeltraş Hadi Baran'da bu tarz çalışmalarıyla ilgi çekmektedir (Tansuğ, 2012: 247). Bu sanatçılardan B. R. Eyüpoğlu, Ercüment Kalmık, Z. Faik İzer ise Lirik çalışanlardandı.

Bunun yanı sıra Tansuğ'a göre; "Soyut resim çalışmalarlarıyla dikkat çeken diğer bazı sanatçılar, Hasan Kavruk, Adnan Turani, Mustafa Ayaz'dır. Figüratif çalışmalardan soyut çalışmalara yönelen bu sanatçılara Ercüment Kalmık soyut denemeleriyle katılmıştır" (2012, 281)

Resim 6: Bedri Rahmi Eyüboğlu, "İsimsiz", 60x128 cm, TÜYB, 1956

(<http://www.kitaptansanattan.com/sanattan/odunpazari-modern-muze-haziranda-eskisehirde-aciliyor/attachment/bedri-rahmi-eyuboglu-isimsiz-60x128cm-tuval-uzeri-yagliboya-karisik-teknik-1956/>)

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Resim 6'daki "İsimsiz" eserine bakıldığında ise motifssel bir yaklaşım ve figür imgelerin soyutlanmasından yola çıkarak lirik soyut bir eser ortaya çıkardığı görülmektedir.

3.1.1 Türk sanatçıların batı ülkelerindeki çabaları

Berk, N., ve H. Gezer'in aktarımına göre "16 Nisan 1929'da yürürlüğe konan, 1416 sayılı Kanun, yurt dışında yetiştirilmek üzere gönderilecek gençlerle ilgili yeni ve tümünü kapsayan hükümler getiriyordu. 1946 yılında, İlhan Koman'ın gönderilişiyle başlayan yeni dönemde ise, aralıklı ve pek sınırlı olan uygulama gittikçe gelişti ve düzene girdi" (1973: 13).

Daha sonra Paris'te uzun seneler kalan ressamılar gurubuna Nejat Devrim, Selim Turan, Serkis Zabunyan, Abidin Dino, Avni Arbaş, Hakkı Anlı, Erdal Alantar, Yüksel Arslan, Adnan Varınca yanında yeni nesilden Utku Varlık Gürkan, Coşkun ve başkaları iştirak etti (Tansuğ, 2012: 253).

Türk sanatçıları Venedik, Sao Paolo ve Paris gibi yurt dışı ve batıdaki sergilere katılıyorlardı. Balkan ülkeleri, Sovyetler Birliği ve ABD'de düzenlenen Türk sanat sergileri yanında Karaşi, İşkenderiye ve Tahran gibi Müslüman ülkelerdeki şehirlerdeki sergilere de iştirak ediyorlardı. Bunun yanı sıra sanatçılarımız kişisel sergi açma çabasındaydılar. Münih Hoffman atölyesinin başlattığı eğitimdeki münasebetler, Almanya'da Türk nüfusundaki artış, 1960'tan sonra Almanya ile olan sanattaki ilişkileri yoğunlaştırmıştı. Bilhassa 1958-1965 yılları arasında Türkiye'deki İstanbul Türk-Alman Kültür merkezi galerisi, türk sanatının gelişimi için verilen çabada etkili olmuştur. Ayrıca yabancı kültür etkinlikleri, konferans ve sergi mekânları sağlama açısından faydalı oluyordu. Yurt dışında Türk sanatının tanıtılması için yapılan girişimlerden en çok tartışılan, sergilenmek üzere olan çalışmaların seçimine Jacques Lassaigne (Fransız eleştirmen) in davet edilmesi olmuştur. Bu seçim sonucu Avrupa'da açılan "Türk Sanatı Sergisi" ilgi görmedi (Tansuğ, 2012: 257).

"II. Dünya Savaşı ertesinde, dünyanın en güçlü sanat merkezi olma yolunda büyük etkinliklere sahne olan New York, uzaklığı ve yaşam biçimine uyumun zor olması yüzünden, Türk sanatçılarının bir tutku alanı haline gelmese de, Paris başta olmak üzere, Avrupa'nın Berlin, Roma, Floransa, hatta Londra gibi kentleri, Türk sanatçılarınca da yaşanmak istenen deneyim alanları olarak gidilmiş, görülmüş, içinde çalışılmış ve hatta belki özlenmiştir" (Tansuğ, 2012, 260).

Devlet adına 6660 sayılı kanun ile Paris' e yollanan ve günümüzde sanat yaşamına Fransa'da devam eden Hasan Kaptan'ın son dönemlerdeki eserlerinde öğretmeni Singier' in etkisine rastlanmaktadır. Singier in soyut çalışmaların da bazı açılardan Paul Klee den esinlenerek değeriendirilen renksel yorumlar ilgi çeker. Aynı değerieler Hasan Kaptan'da da rastlanır. Spatula, fırça vb. araçlarla verilen değerişik dokuların yer aldığı geniş yüzeyli soyut eserlerinde dolgun impasto tuşlarının hazzı izleyiciye ulaştırılır (Berk, N., ve H. Gezer, 1973: 85).

Paris'te yaşamakta olan ressamılar içinde, Yüksel Arslan'ın eserleri, son dönem yurt dışında bulunan Türk sanatçılara odaklanıldığında ürettikleri eserlerden daha önce incelenmesi lazım olan çalışmalardır. Abidin Dino, Hakkı Anlı, Selim Turan, Nejad Melih ve bilhassa Mübin Orhon gibi özgün ve kaliteli abstract (soyut) eserler verenlere, verimli ve bol form harmonisiyle soyut işler üreten Erdal Alantar'da dâhil edilebilir (Tansuğ, 2012: 260).

3.2 Lirik figüratif soyut:

1970'lerden sonra Türk resminde figüratif ve soyut kompozisyon çalışmalarında, figüratif meyiller ve modern soyutlama resimlerinin devamlılığını sağlama gayretleri mevcuttur. Ayrıca bir oluşum içindeki üslupsal yönelimler ve özgün gayretler, Türk resmindeki ilerleyişe dikkat çeker (Tansuğ, 2012: 286). Başlıca Lirik figüratif soyutlama çalışanlar; Abidin Dino, Mustafa Esirkuş Fahrünnisha Zeid, Devrim Erbil, Fahrünnisha Zeid, Zafer Gençaydın, Özdemir Altan, Fahrünnisha Zeid, Arif Kaptan , Ercüment Kalmık, Mustafa Ayaz, Ömer Uluç ve Hasan Kavruk'tur (Berk, N., ve A. Turani,1981). Bu ifadelerden de tekrar yineleyebileceğimiz gibi Ercüment Kalmık gibi diğer sanatçılarda Avrupa Lirik soyutunun aksine, Türk Lirik soyutunda "soyutlama odaklı" yaklaşımlarla çizilen üsluplaşmayla eserler veriyordu.

D Grubu kurucularından olan Abidin Dino, sonraları Yenilerle birleşip onların sergilerinde yer aldı. Sanatçı ardından Paris'e yerleşerek farklı anlayışlara girmiştir. Abidin Dino verimli kendine has üslubu ve çelişmeli bir sanatçı kimliğiyle ortaya çıkıp Türk resmine girer (Berk, N., ve H. Gezer, 1973: 78). “Yurt içi ve yurt dışında geniş bir yapıt sergileme uğraşısı vererek Fransa'daki bütün kültür ve sanat çevreleriyle sıkı ilişkiler kurmuştur” (Tansuğ, 2012:255). “Kimi figüratif motiflerin adeta anlamsız hale getirilerek soyut bir dokuda verilmesi, onun giderek vardığı anlatım soyutlamasının bu son resimlerinde ağırlık kazandığını yansıtmaktadır” (Berk, N., ve A. Turani, 1981: 182-183).

Ercüment Kalmık'ın geometrik soyut çalışmalardan şiirsel soyutlama örneklerine doğru kayması sanatındaki önemli adımlardandır (Özsezgin, 2010:329). Sanatçının “Lirik soyutlamalarında konuya dayalı görüntüden çok, yazısal notlar ön plana çıkmaktadır. Soyutlama resimindeki renkler yalın ve bağımsız olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan eski çalışmaları ile lirik soyutlama çalışmaları arasına sınır çekmek imkânsızdır” (Berk, N., ve A. Turani, 1981: 181-182)

3.3 Lirik non-figüratif:

Lirik Non- Figüratif Soyutlamacılar; Zeki Faik İzer (1905-1988), Adnan Turani (1925), Adnan Çoker (1927), Abidin Elderoğlu (1901-1974), Hasan Kavruk (1918-2007), Nejat Melih Devrim (1923-1995), Mübin Orhon (1924-1981) , Fethi Arda (1934-1996) , Selim TURAN (1915-1994), Salih Turan (1949-), Bedri Rahmi Eyüboğlu (1911-1975), Asım İşler (1941-), Gökhan Anlağan (1943-) ,Bilal Erdoğan (1994-), Gören Bulut (1945-), Hasan Pekmezci (1945-), İsmet Çavuşoğlu (1946-) ,Fevzi Tüfekçi (1948-), Lütfü Cülcül (1949-), Bahattin Odabaşı (1947-), Orhan Benli (1954-), Mehmet Gün (1956), İrfan Okan(1960), Bahar Kocaman (1983-), Burhan Doğançay (1929-2013), Orhan Tamer(1928),Turan Erol(1927-1978), Eren Eyüboğlu(1912-1988), Ferruh Başağa (1914-2010), Nuri İyem(1944-2005), Sühendan H. Fırat (1929-2000), Fethi Arda(1934-1996), Hasan Kaptan, Lütfü Günay (1924). Muammer Bakır, Erdal Alantar (1932-2014), Ediz Tezel (1941-), Güngör Taner (1941-), Cemal Tollu (1899-1968) ile Halil Dikmen(1906-1964)'dir.

N. Berk ve A. Turani'ye göre yüzeye uyarılan lirik modlesel yaklaşımlar ise; “Lirik soyutlama eğiliminde çalışan ressamlarımız, geometrik non-figüratif resimlerde bilincine varılan, modlesiz fakat hacimli biçimlemeyi yapıtlarında sürdürmektedirler. Bu biçimlemede görülen hacim etkisi optik görüntülü mekân resimlemesine benzememektedir. Bu hacim, yani oylum etkisi boyasal anlatımdaki renk tonlarının farklılığı ile zıtlıklarına dayanmaktadır” (1981: 191) diye yorumlanmıştır.

Resim 7: Adnan Turani, “Soyut Kompozisyon”, 50x70 cm, Kâğıt Üzeri Karışık Teknik, 1925

(<http://ed.ogren-sen.com/sanat/762/index.html?page=4>)

“Genelde ağırlıklı olarak hangi anlayışta daha çok yapıt verilmişse, bir sanatçıya o ağır bastığı eğilim içinde yer verilmiştir” (Berk, N., ve A. Turani, 1981: 191).

“Çağımızın doğa biçimlerinden hareket edilerek biçimlendirilen soyut yapıtların, gide- rek doğadan hareket etmeden oluşturulan bir anlayışa vardığını anımsamak yanlış olmaz. Non- figüratif denen bu yeni anlayışın hiçbir kavrama ve sembolleşmeye dayanmadığını bilmekte yarar verir. Non- figüratif çalışan sanatçı, kendi bulduğu soyut biçim ve renklere, doğa ile hiçbir bağlantı kurmadan, aynen bir müzisyenin soyut notaları kompoze ettiği gibi bir anlayışla var- maktadır. Bu soyut öğeler kompozisyonunu, karamsar bir görüşle, onaylamayanlarda vardır” (Turani, 2017: 119-120). Tam bu noktada Turani’den gelen bu açıklama ile Avrupa lirik soyut anlayışına bizdeki nonfigüratif anlayışla bir pencere açılmıştır. Fakat tamamen soyut biçimleri kapsamaları Avrupa Lirik resmi anlayışının Türkiye’deki bazı sanat çevrelerince bizdeki bu yönelişine itirazları da beraberinde getirmektedir.

“Figürsüz yani non-figüratif denilen resim anlayışında sanatçı nesne ve figürle ilgili bir izlenime itibar etmemektedir. Bu anlayıştaki yapıtta yalnız, sanatçı coşkusunu, heyecanını kişi- ye özgü mizaç olarak yansıtan boyasal bir savaş söz konusudur. Lirik non-figüratif resimde, boya tuşlarının, hiçbir akli biçimleme amacına eğilim göstermeden, sanatçının içinden gelen dürtülerle yaptığı bir doğal dokusu vardır. Bu doğal, kendiliğinden, heyecanla sürüşe dayalı boyama sonucu, önceden kestirilemeyen resimsel bir boya dokusu resim yüzeyinde biçimlen- mektedir. Bu nedenledir ki lirik non-figüratif resimlerde yeni bir boya dokusu ve nesne ile figü- re bağımlı olmayan bir hacim görüntüsü de ortaya çıkmıştır” (Berk, N., ve A. Turani, 1981, 226). Bu aşamada avrupadaki lirik soyut ya da informal art bu tutumu takip etmiştir denebilir. Tüm veriler ışığında Avrupa Lirik soyutunda bizdeki figüratif eğilimler yerine hiçbir referansa dayanmayan ve doğadan referans almayan yaklaşımlara tutunduğu düşüncesi oluşmaktadır.

Lirik-Non figüratif çalışan başlıca sanatçılar arasında; Mübin Orhan, Abidin Elderoğlu, Muammer Bakır, Zahit Büyükişleyen, Adnan Çoker, Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Hasan Kaptan, Erdal Alantar, Altan Gürman, Fethi Kayaalp, Fethi Arda, Ferruh Başağa yer alır. Son zaman- larda batıdan esinlenen diğer bir etkileşim ise pop-art eğilimini kapsayan soyut tecrübelerdir. 1975’ler sonrası Ankara ve İstanbul’daki sergilere dâhil edilen son devlet sergilerinde non- figüratif eserlerde yer almıştır. Bu türden çalışan ve eser örnekleri olan sanatçılar arasında Bur- han Doğançay, Şükrü Aysan, Osman Dinç, Erol Akyavaş, Hüseyin Bilgin gibi sanatçılar sayı- labilir (Tunç, 2013: 25).

Selim Turan ve Nejat Devrim, Paris’e yerleşerek soyut resim konusunda yoğunlaşmış ve Pa- ris’te Modern Sanat Müzesinde (Musée d’Art Moderne) eserleriyle yer almışlardır. Knaur’un Sözlüğünde (Knaurs Lexikon) yer alan Nejat Devrim’in yorumlamasına göre; parçalama prose- dürine, başlangıcından hiç bir şey kalmayınca kadar sürdürülmesi inancındadır. Eser yüze- yindeki boyasal öğeler, motifsel görünüm alıncaya kadar çalışmaya devam edilmektedir. Dev- rimin lirik ifadeleri, bir anlamda çabalamayı, yıkımı, parçalamayı kapsamaktadır. 1945’lerden başlayarak günümüze kadar Selim Turan ve Nejat Devrim’in sanatsal yorumlamalarına bakılırsa eserlerinin Türk sanatındaki lirik non-figüratiflerin ilklerinden oldukları sonucuna varılır. Ayırı- ca Devrim’in çalışmalarında ön fikir ve tasarımın yer aldığı bir anlayış önemli değildir (Berk, N., ve A. Turani, 1981: 208). Bu açıklamalar ışığında Nejat Devrim’in Avrupa Lirik Soyut’ unu takip eden bir anlayışa katıldığı tasarımsal açıdan düşünülebilir.

Resim 8: Selim Turan (1915-1994) 'Soyut Kompozisyon', 37x25 cm, Kağıt üzerine suluboya, 1953

(<https://www.artamonline.com/302-muzayede-degerli-tablolar-ve-antikalar/21238-selim-turan-1915-1994-soyut-kompozisyon>)

3.4 Güzel Sanatlar Akademisi

“Güzel Sanatlar Akademisi’nin 1973 yılında henüz yeni sayılabilecek resim bölümü öğretim üyeleri arasında Fethi Kayaalp, Devrim Erbil, Özdemir Altan, Dinçer Erimez, Adnan Çoker, Gündüz Gölönü, Altan Gürman, Kemal Bilensoy, Reşat Atalık gibi isimlere rastlanır. Fazla kesin yargılardan kaçınmakla beraber, Lirik çalışanların eğilimleri üstüne fikir yürüte bilinir” (Berk, N., ve H. Gezer, 1973: 90)

Yurt içi ve yurt dışında geniş bir yapıt sergileme uğraşısı vererek Fransa’daki bütün kültür ve sanat çevreleriyle sıkı ilişkiler kurulmuştur (Tansuğ, 2012:255). Kimi figüratif motiflerin adeta anlamsız hale getirilerek soyut bir dokuda verildiği görülmüştür. Sanatçıların giderek vardığı anlatım soyutlamasının bu son resimlerinde ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır (Berk, N., ve A. Turani, 1981: 182-183).

4. Yöntem

Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yapılmış olup literatür taraması yapılarak makale, tez, İnternet kaynakları ve Lirik sanata ait Avrupa’da ki Dokümanter DVD’lere bakılarak araştırma yapılmıştır. Araştırmanın evrenini 1950 sonrası Türk Lirik sanatçıları oluşturmaktadır.

5. SONUÇLAR

Soyut sanat üzerine incelemeler yapan Adnan Turani, Türk soyut sanatını şu şekilde özetlemiştir: a) Geometrik soyut sanat eğilimi b) Geometrik Non-figüratifçiler) c) Lirik soyut sanat eğilimi d) Lirik Non-figüratifçiler. Bu bağlamda baktığımızda, Türk sanatında bir ayrıma gidilirken batıdaki Lirik Sanat’ta Lirik soyut ve Lirik Non-figüratif gibi bir ayrışma rastlanmamaktadır.

Amerika’daki soyut ekspresyonizmle rekabet halinde olan Lirik (informel) sanat N. Berk ve Adnan Turani’ye göre soyut sanatçısının tuval karşısında içsel bir savaşının neticesiydi. Lirik soyut’un babası konumundaki George Mathieu’ya göre bir çalışmanın hiçbir referansa dayanmaması bize doğadanda referans almamayı salık verir. Oysa yine N. Berk ve Adnan Turani’ye

göre bir çalışmanın doğadan alınıp yapılan soyutlamasından sonra Lirik soyut çalışmasına geçebilirdiği mümkündür. Diğer bir deyişle: Lirik soyutlama, heyecanlı ve coşkuyla sanatçının yarattığı boyasal dokuyla form alıp, sanatçı figür, nesne ve doğa görünümünü, tanınamayan soyut formlara dönüştürmektedir. Kısacası Amerikan Lirik soyut sanatında doğadan bir alıntı olmazken Türk Lirik soyut sanatında doğadan esinlenme vardır.

Bazen, lirik resimlerde, manzara, figür ya da nesne unsurlarında kimi anımsamalar yüzeye atfedilebilmektedir. Lirik soyutlamada doğa biçimleri, nesne, figür veya manzara bir dereceye kadar bağlı kalınarak soyutlamaya uğradıklarından resimlere verilen adlarda doğayı çağrıştıran isimler olabilmektedir. Hâlbuki Avrupa Lirik sanatında George Mathieu doğasal motiften uzak durmak için hızlı çalışıp zihni yapılan çalışmaya müdahaleden uzaklaştırmaya çalışıyordu. Ayrıca amaç, Lirik çalışan sanatçının herhangi bir referansı kullanmamasıydı.

1950’li yıllarda Türk resim ve heykel sanatında soyut sanat akımları büyük bir hızla kabul görmüştür. Gerçekte batı modern sanatındaki deformasyon Türk sanatında daha önceleri uygulanmaktaydı. Ama sanatçılarımızın kişisel meyillerine göre yaptıkları araştırmaları 1950 sonralarına rastlar. Öyleki bazı sanatçılarda, 1940’lardaki toplumsal konulu çalışmalar yerini 1950’lerde soyut sanata bırakmıştır. Bu sanatçılar ise soyut resmin savunucuları arasına karışmışlardır.

1959 ve 1960’larda Sabri Berkel, Halil Dikmen, Şemsi Arel, Ferruh Başağa, Nuri İyem, Cemal Bingöl, Adnan Turani, Cemil Eren, Lirik soyut çalışan Adnan Çoker, Lütfi Günay, Zeki Faik İzer ve Ercüment Kalmık soyuttaki çeşitli anlayışları temsil etmişlerdir. Soyut anlayış özellikle 1960’larda büyük bir etkinlik ve yayılma gücü göstermiştir.

Türk Lirik Soyutu’nun 1960’dan sonraki mühim mümessillerinden biri olan Abidin Elderoğlu’nun 1950-1960 yıllarında yaptığı eserlere bakıldığında; eserlerinin figür ve doğa soyutlamalarındaki kalın formlarda yüzeye aktardığı eserlerine kaligrafik imgeleri kullandığı görülmüştür. Ayrıca sanatçı Türk kaligrafisini de tekrar canlandıran sanatçılardan biri olmuştur.

Türk sanatçıların batı ülkelerindeki çabalarına bakıldığında ise; Venedik, Sao Paolo ve Paris gibi yurt dışı ve batıdaki sergilere katılan Türk sanatçıları, Balkan ülkeleri, Sovyetler Birliği ve ABD’de düzenlenen Türk sanat sergileri yanında Karaşi, İskenderiye ve Tahran gibi Müslüman ülkelerdeki şehirlerdeki sergilere de iştirak etmişlerdi. Bunun yanı sıra sanatçılarımız kişisel(özel) sergi açma çabasıydılar. Münih Hoffman atölyesinin başlattığı eğitimdeki münasebetler, Almanya’da Türk nüfusundaki artış, 1960’tan sonra Almanya ile olan sanattaki ilişkileri yoğunlaştırmıştı. Bilhassa 1958-1965 yılları arasında Türkiye’deki İstanbul Türk-Alman Kültür merkezi galerisi, Türk sanatının gelişimi için verilen çabada etkili olmuştur. Ayrıca yabancı kültür etkinlikleri, konferans ve sergi mekânları sağlama açısından faydalı oluyordu.

KAYNAKLAR

- Alkan, E., Kahraman, E. M. (2017). “Abidin Elderoğlu’nun Kurtuluş Savaşı Temalı “Ayrılış” İsimli Tablosunun Çözümlemesi”. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6 (1), 383-395.
- Berk, N., Gezer, H. (1973). 50 Yılın Türk Resim ve Heykeli. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Berk, N., Turani, A. (1981). Başlangıcından bu güne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi Cilt:2. İstanbul: Tıglat Yayınları.

Yegan, K., & Kazmaoğlu, M. (Eds.). (1997). Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.2 (1 th ed.). İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

Özsezgin, K. (2010). Görsel Sanatçılar Ansiklopedisi. İstanbul: Doruk Yayıncılık.

Smith, J., Chilvers, I. (2009). A Dictionary of Modern and Contemporary Art. New York: Oxford University Press.

Tansuğ, S. (2012). Çağdaş Türk Sanatı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Turani. A. (2017). Çağdaş Sanat Felsefesi, İstanbul: Remzi Kitabevi

Tunç, Sıdıka. (2013). Ressam Ahmet Yeşil'in sanatı ve sanat anlayışı (Yüksek Lisans Tezi)

Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne (Türkiye)

Web1:<https://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvTHlyYWVhbnN0cmFjdGlvdG91-09-2019>.

Web2: <https://www.xamou-art.com/word/lyrical-abstraction> (31-8-2019).

Web3: <http://www.visual-arts-cork.com/history-of-art/lyrical-abstraction.htm> (01-09-2019).

Görsel Kaynakçalar

Resim. 1: <https://georges-mathieu.fr/en/category/exhibitions-en/>

Resim. 2: <https://www.desarthe.com/artist/zao-wou-ki.html>

Resim. 3: <http://ed.ogren-sen.com/sanat/762/index.html?page=2>

Resim 4: <https://www.artamonline.com/290-muzayede-cagdas-sanat-eserleri/11001-abidin-elderoglu-1901-1974-dinamik-kompozisyon>

Resim 5: <http://ed.ogren-sen.com/sanat/762/index.html?page=4>

Resim 6: <http://www.kitaptansanattan.com/sanattan/odunpazari-modern-muze-haziranda-eskisehirde-aciliyor/attachment/bedri-rahmi-eyuboglu-isimsiz-60x128cm-tuval-uzeri-yagliboya-karisik-teknik-1956/>

Resim 7: <http://ed.ogren-sen.com/sanat/762/index.html?page=4>

Resim 8: <https://www.artamonline.com/302-muzayede-degerli-tablolar-ve-antikalar/21238-selim-turan-1915-1994-soyut-kompozisyon>